

УДК 94(477.8)«1914–1918»

DOI: 10.20535/2307-5244.50.2020.210122

С. В. Гаврилюк

ORCID: 0000-0002-5142-7464.

*Східноєвропейський національний університет
імені Лесі Українки*

О. А. Мельничук

ORCID: 0000-0002-1901-3149

*Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського*

Я. П. Цецик

ORCID: 0000-0002-2527-2155

*Національний університет водного господарства
та природокористування*

S. Gavrilyuk

Lesya Ukrainka Eastern European National University

O. Melnychuk

Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University

Y. Tsetsyk

National University of Water and Environmental Engineering

ДІЯЛЬНІСТЬ ВОЛИНСЬКИХ ЧОРНОСОТЕНЦІВ У ГАЛИЧИНІ У 1914–1915 РР.

(ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЧОРНОСОТЕННОЇ ПРЕСИ)

*Activity of the Volyn Black Hundreds in Galicia Over the Period
of 1914–1915 (on the Materials of the Black Hundred Press)*

Досліджено основні напрями діяльності волинських чорносотенців у Галичині на початковому етапі Першої світової війни, охарактеризовано комплекс заходів, який проводився у контексті урядової політики й був спрямований на посилення позицій православної церкви та послаблення впливів греко-католицької. На основі матеріалів періодичної преси проаналізовано, як створювався негативний образ противників імперської влади. Висвітлено надання допомоги районам потерпілим від ведення воєнних дій та проведення піар-кампанії чорносотенцями з цього приводу.

Ключові слова: Перша світова війна, греко-католики, православні, чорносотенці, Галичина.

The article explores the main directions of the activity of the Volyn Black Hundreds in Galicia at the initial stage of the First World War; it characterizes

a set of measures conducted in the context of government policy and aimed at strengthening the positions of the Orthodox Church and weakening the influence of the Greek Catholic. On the basis of the materials of the periodical press, it was analyzed how the negative image of the opponents of imperial power was created. Despite the set of measures aimed at increasing the influence of the Russophiles as witnessed by the events of the near future, they did not receive much support in Galicia. Considering A. Sheptytsky as one of their enemies, the Black Hundreds conducted a campaign to discredit him in the eyes of society.

The provision of assistance to the areas affected by warfare and holding of a PR campaign by the Black Hundreds in this regard are highlighted. Particular attention is paid to the analysis of the socio-economic situation that developed in Galicia as a result of its occupation by the Russian troops in 1914 — 1915. It was also found that the Black Hundreds on the pages of their press accused the Austrian authorities of all the troubles, without noticing the downside and losses incurred by the region as a cause of the Russian army activities and warfare. As a result of the offensive by the Austrian and German troops in 1915, a part of the population was evacuated from Galicia. This evacuation was shown by the Black-Hundred press as voluntary, although in reality a part of the inhabitants of the region was forcibly removed in accordance with the order of the Governor-General of Galicia.

Keywords: First World War, Greek Catholics, Orthodox, Black Hundreds, Galicia.

Важливість вивчення й аналізу заходів, спрямованих на посилення позицій Руської православної церкви (далі – РПЦ) у Галичині під час Першої світової війни, спонукає до з'ясування діяльності чорносотенців у цьому напрямі, комплексу їхніх дій, спрямованих на дискредитацію греко-католиків та українофілів, що віддзеркалилися на сторінках чорносотенних пресових видань. У статті також визначено механізм надання допомоги з боку діячів даного політичного угруповання постраждалим від ведення воєнних дій.

Основні напрями діяльності Волинського Союзу руського народу (далі – СРН) у Галичині в 1914 — першій половині 1915 рр. досліджені фрагментарно. Лише окремі моменти проаналізовано в працях зарубіжних та українських істориків Іванова А. А. (Іванов, А. А. 2018) та О. М. Обершт (Обершт, О. М. 2016). Церковну політику російської влади у Галичині та заходи, спрямовані на посилення позицій православної церкви, діяльність у цьому напрямі Волинського архієпископа Євлогія, який очолював одночасно й Галицьку єпархію, проаналізовано у роботах І. Береста (Берест, І. Р. 2007), О. Мазура та І. Барана (Мазур, О. & Баран, І. 2010) та І. Лозинської (Лозинська, І. 2014). Питання пов'язані з суспільно-політичною ситуацією у Галичині під час Першої світової війни дослідив І. Г. Патер (Патер, І. Г. 2013).

Наукова новизна полягає в тому, що на основі матеріалів періодичної преси проаналізовано дискредитаційну політику чорносотенців щодо греко-католиків, українофілів Галичини, визначено методи, які використовували під час окупації регіону російські війська з метою посилення позицій православної церкви.

Джерельна база визначена цілями та завданнями дослідження й складається з документів, які дають змогу проаналізувати поставлену проблему. Насамперед це стосується матеріалів чорносотенної періодичної преси, на сторінках якої було вміщено цикл статей, аналіз яких допомагає дослідити основні напрями діяльності волинських чорносотенців на території Галичини в досліджуваній період.

Методологія дослідження базується на поєднанні принципів історизму, науковості, об'єктивності, поліфакторності з використанням спеціальних історичних методів при дослідженні теми. На основі міждисциплінарного підходу використано порівняльно-історичний метод, аналіз і синтез джерел, проблемно-хронологічний, репрезентативний методи.

Мета статті: з'ясувати основні напрями діяльності Волинського СРН у 1914–1915 рр. на окупованих російською армією землях Галичини. Дослідити роль чорносотенців у пропаганді православної віри в даному регіоні, у підтримці русофілів та дискредитації тих українців, які виступали проти російської влади. Визначити роль організації у наданні допомоги галичанам, які постраждали від ведення воєнних дій.

Напередодні й під час Першої світової війни Волинський СРН у річці тогочасної політики Російської імперії велику увагу приділяв становищу на українських землях, які перебували у складі Австро-Угорської імперії. Після утворення восени 1905 р. це політичне угруповання проводило яскраво виражену русофільську політику. На сторінках видань, які поділяли ідеологію СРН, постійно лунали антиєврейські та антипольські заклики. Під час Першої світової війни організація активно виступала і проти українців, які підтримували австро-угорський уряд, називаючи їх «мазепинцями», та посилила протидію греко-католикам, хоча й до початку війни діячі організації звинувачували її священників в усіх «злочинах».

Щодо українських земель, то діячі СРН вважали, що Південно-Західний край є «істинний і чисто російський край». Відповідно до їх позиції «російський народ існує лише один. Ніякого малоросійського чи «українсько-руського» народу не існувало, а була лише «південно-російська гілка єдиного Російського народу». Українофільський рух російські націоналісти розцінювали як «явище в такій же мірі шкідливе, як і безпідставне». Представники СРН, радикального крила російського націоналізму, в російській нації бачили всі східнослов'янські народи (Обершт, О. М. 2016, с. 47).

Важливу роль чорносотенці відводили підтримці русофілів у Галичині й Закарпатті, а будь-які репресії проти них з боку австрійської влади вважали злочином. Те, що репресії застосовувалися до тих, хто співпрацював з російською владою і тих, чії дії були спрямовані проти держави, громадянами якої вони були, до уваги не бралось.

У 1909–1910 рр. удвічі зросла кількість осіб, заарештованих у Галичині за шпигунство. Це дало підставу наміснику М. Бобжинському заявити у Галицькому сеймі, що «розвиток руської національності в нашому краї може відбуватися тільки на підставі народної руської мови та її окремого національного почуття, тому адміністрація держави не може толерувати штучно імпортованих з Росії течій» (Патер, І. Г. 2013, с. 30). Однак шовіністично налаштована частина російського суспільства не вгамувалася й розгорнула у пресі кампанію проти суто уявного переслідування православ'я у Галичині та Угорщині (Патер, І. Г. 2013, с. 38).

29 грудня 1913 р. у Мармарош-Сигеті розпочався судовий процес проти ієромонаха Олексія (Кибалюка) і 94 селян-русинів, яких запідозрили у державній зраді на користь Російської імперії (Іванов, А. А. 2018, с. 147). Напередодні цього процесу В. Бобринський у доповідній записці Міністерству закордонних справ Російської імперії 1913 р. звертав увагу на те, що австрійський уряд у випадку війни з Росією великою мірою «розраховував на український народ». В. Бобринський пропонував дати «симетричну відповідь: посилювати підтримку проросійських настроїв на русинських землях Австро-Угорщини». Для цього мали виділяти 200 тис. руб. щорічно, які політик планував «розповсюджувати через приватних осіб, щоб не дати можливості звинуватити офіційний Петербург у втручанні в справи іншої держави» (Іванов, А. А. 2018, с. 147). Поїздка В. Бобринського на судовий процес у Мармарош-Сигеті отримала неоднозначну оцінку: від підтримки до критики. В центральному органі чорносотенців газеті «Російський прапор» стверджувалося, що він намагався не стільки допомогти підсудним, як зробити собі рекламу й прославитися, адже він взяв «чотирьох репортерів і одного депутата Держдуми» (Іванов, А. А. 2018, с. 160).

Незважаючи на негативну оцінку поїздки В. Бобринського, у пресовому органі волинських чорносотенців «Почаївський листок» повідомлялося, що голова «Галицько-російського благодійного товариства» Бобринський виїхав, щоб особисто свідчити у суді, й що політика австрійської влади проти росіян не зупиняється ні перед чим: ні перед «лжесвідченнями, насиллям, фальсифікаціями у судах». І далі: «Знаючи свою внутрішню слабкість, свою приреченість на злам, Австро-Угорщина грубить в надії взяти нахабністю, залякати лева якимись сильними кішками». Саме такою, згідно з твердженнями автора, «ганебною» була Австрія, переслідуючи прихильників Росії¹.

¹ Процесс мучеников за православие. В русско-галицком обществе // Почаевский листок. 1914. 31 января. № 4. С. 15.

Таким чином, чорносотенці звинувачували австро-угорський уряд у безпідставному переслідуванні православних росіян, фальсифікаціях, і зовсім не згадували про їхню шпигунську діяльність на користь Росії. Така позиція чорносотенної преси була зумовлена ідеологічною доктриною організації, спрямованою на підтримку імперської влади.

З початком Першої світової війни у чорносотенній пресі постійно порушувалися питання про арешти, переслідування та вивезення росіян з Галичини австро-угорською владою. У січні 1915 р. у газеті «Життя Волині» відзначалося, що 31 серпня 1914 р. зі Львова австрійці вивезли 1600 осіб, яких перевозили у товарних вагонах п'ять днів. У результаті кілька осіб «померло від виснаження й побоїв натовпу», які вони отримали під час конвоювання на вокзал у Львові. Після прибуття на місце призначення вони три доби перебували під відкритим небом у Талергофі, оточені караулом. Пізніше 700 осіб, серед яких було 300 підданих Російської імперії, захоплених біля буковинського кордону, зокрема й 20 священників, перевели у «величезний ангар, звільнений від аеропланів». Заарештовані «спали на землі, їжу отримували раз на день». Щоденно залишалися без продуктів близько 300 осіб. Конвоїри часто «пускали в хід приклади й багнети», вони жорстоко побили священника з с. Дуркети Жовківського повіту, закололи трьох селян, ще одного священника поранили. Наприкінці вересня ситуація покращилася у зв'язку з тим, що вартовими стали слов'яни, і лише на початку жовтня ув'язнених почали годувати двічі на день, здорових відділили від хворих, яких оглядали лікарі, «священникам дозволили ховати померлих». Тоді у таборі було близько 8 тис. ув'язнених. «До кінця листопада померло понад 150 осіб». Серед ув'язнених було «1,5 тис. інтелігентів, у тому числі 300 священників, і 6 тис. селян, а також діти 10–15 років»¹.

В іншому чорносотенному виданні писалося, що після оголошення війни «навколо Львова відбувалися жажіття». Львівські вулиці стали свідками того, як під конвоєм австрійських солдатів, які не «скупилися на удари прикладами», вели до в'язниці російських священників православних і греко-католицьких, а «Вулична чернь знущалася над сивими стариками, кидала в них каміння й бруд», знаючи, що це «мине безкарно». Католицькі єпископи Більчевський і Теодорович, обурені знущаннями зі служителів культу звернулися до митрополита А. Шептицького з проханням не допускати подібного. Адже «заарештували православних і уніатів»². На це звернення митрополит відповів, що «я не бавлюсь політикою». Після цього до попередніх знущань додалися нові. Дружини заарештованих священників, прийшовши до в'язниці, щоб «передати своїм чоловікам білизну», «були побиті вартовими». Коли одна з них звернулася по допомогу до А. Шептицького, щоб він втрутився і допоміг припи-

¹ Переследование галичан в Австрии // Жизнь Волини. 7 января 1915 г. № 7. С. 1.

² Никаноров И. Как Шептицкий защищал своих священников? // Почаевский листок. 9 января 1915 г. № 1. С. 15.

нили знущання з заарештованих, то митрополит їй начебто відповів: «Тепер настав час» вибити з «їх голів русофільські ідеї». Згідно з твердженням автора статті, саме така поведінка митрополита відштовхнула від нього частину католиків і греко-католиків. Про описані в статті події інформували у Петрограді «сироти-галичани», приїзд яких відкрив «нові сторінки страждань»¹.

Після того, як російські війська захопили Львів, влада залишила «на волі митрополита Львівського Шептицького», взявши з нього чесне слово не налаштовувати паству «проти Росії» і навіть допустила до служби у кафедральному соборі. Однак він «не оцінив такого ставлення до нього після того, як мадяри проколювали наскрізь багнетами наших священників», а на другий же день дозволив собі глумитися над росіянами у своєму «повчанні пастві», називаючи їх «насилниками» й обнадіював слухачів щодо їх швидкого звільнення. Тому його заарештували й відправили до Курська². Окрім митрополита російська влада також заарештувала ще 80 греко-католицьких священників, у тому числі Й. Боцяна — ректора духовної семінарії, С. Юрина — Золочівського декана, М. Цегельського — Кам'янка-Струмилівського декана, М. Яцковського — канцлера Львівської митрополічної консисторії (Берест, І. Р. 2007, с. 55).

Оцінюючи діяльність А. Шептицького на початку війни, чорносотенна преса переконувала, що він утратив підтримку навіть римо-католицьких єпископів. З цього приводу відзначалося, що після арешту А. Шептицький звернувся до єпископа Більчевського з проханням про допомогу, а той йому відповів: «Я не бавлюся політикою», й відмовився допомагати «заарештованому фанатичному єзуїту»³.

Таким чином, як свідчить аналіз матеріалів, чорносотенна преса звинувачувала митрополита А. Шептицького в тому, що він сприяв австрійській владі в переслідуваннях і катуваннях представників православного та греко-католицького кліру, які позитивно ставилися до Росії, а тому від нього відвернулися навіть римо-католики, яких «обурив єзуїтський фанатизм митрополита».

З початком війни львівські архієпископи не залишилися осторонь від політичних процесів. Вони часто виступали на патріотичних заходах, видавали пастирські послання, навчали своїх мирян, як потрібно поводитися під час війни. Часто церковні послання були пронизані патріотичним пафосом і розставлянням основних політичних орієнтирів. Так, у «Другому архіпастирському посланні» від 24 серпня 1914 р. митрополит А. Шептицький так окреслив мету війни: мовляв, вона велася «поміж нашим Цісарем а Царем Москви» тому, що «московський цар не міг того стерпіти, що в Австрійській держа-

¹ Никаноров И. Как Шептицкий защищал своих священников? // Почаевский листок. 9 января 1915 г. № 1. С. 15.

² Арест униата Шептицкого // Почаевский листок. 17 октября 1914 г. № 30. С. 30.

³ Никаноров И. Как Шептицкий защищал своих священников? // Почаевский листок. 9 января 1915 г. № 1. С. 14–15.

ві маємо свободу віри та народности; хоче видерти нам ту свободу та закути в кайдани» (Лозинська, І. 2014, с. 268).

Отже, вищі духовні ієрархи Галичини війну сприймали як боротьбу за збереження своєї національної та конфесійної ідентичності. Натомість представники РПЦ ставили за мету повернути греко-католиків на православну віру. Враховуючи ідеологію чорносотенців, вони стояли на позиції русифікації регіону.

Одним із дієвих механізмів, які використовували чорносотенці на сторінках своїх пресових органів, було поширення інформації про «злочини мазепинців» та австрійських військ. З посиланням на газету «Новий час» «Почаївський листок» інформував читачів про «звірства» у Галичині мадяр і «виродків мазепинців-українців», стверджуючи, що всі священники російської церкви разом з селянами були заарештовані й вивезені. Їх у кайданах везли до Львова іудеї та поляки, деяких побили до крові. Найбільше дісталось старим священникам, яких іудеї били по щоках. Багатьох селян повісили, зокрема, у с. Пукуловичі Львівського повіту. Селянина Тарашука інший селянин Бобель знав як «російську людину». Він наказав його заарештувати як російського шпигуна й стратити. Солдати «мадяри зв'язали руки Тарашуку, відрізали пальці, “щоб не міг «москалям» показувати дорогу”, відрізали язика “щоб не міг нічого їм сказати”, викололи очі, щоб не міг дивитися, й наприкінці забили його прикладами»¹. В аналізованій публікації описано кілька подібних випадків, і наприкінці констатувалося, що головними винуватцями арештів прихильників росіян були «мазепинці та іудеї». Вчителі й «священники-мазепинці» у «російських селах вказували жандармам, кого слід заарештувати, а солдатам-мадярам — хто «шпигун» і кого слід повісити»².

Різно негативно російська влада ставилася й до тих українців, які підтримували австро-угорський уряд, а під час наступу російських військ вийшли за межі Галичини. З цього приводу стверджувалося, що «мазепинські представники Галичини, які втекли після її зайняття російськими військами... кричать про необхідність розгрому Росії», бо вони вважали, що лише тоді буде можливість створити «самостійну Україну». При цьому наголошувалося на «слов'янському відступництві» і на тому, що німецька влада у випадку перемоги не дасть можливості створити «незалежну Україну», а представників даної політичної течії нищівно критикували»³.

Таким чином, на сторінках своїх пресових видань чорносотенці, рухаючись у руслі російської імперської політики, звинувачували тих українців Галичини, які не підтримували російську владу, які інформували австрійських жандармів та військових про тих, хто підтримував російську армію, і навіть брали участь у їх катуваннях та допомагали страчувати. Однак варто

¹ Зверства мадяр і мазепинців // Почаевский листок. 17 октября 1914 г. № 30. С. 30.

² Зверства мадяр і мазепинців // Почаевский листок. 17 октября 1914 г. № 30. С. 30.

³ Скрынченко Н. Рабы // Жизнь Вольны. 16 января 1915 г. № 16. С. 1.

зауважити, що багато «фактів», наведених у публікаціях, ймовірно навряд чи достовірні, а звинувачення у «слов'янському відступництві» мало чітке спрямування: сформувати в очах суспільства негативний образ тих мешканців Галичини, які не підтримували російську імперію.

Натомість читачам активно нав'язувався позитивний образ тих, хто підтримував Росію чи «захищав» православну віру. В одній із публікацій на цю тему читачів інформували, що ще до вступу російських військ у Галичину, «26 років тому греко-католики вимагали зняття православного хреста у с.Залісся». Місцевий православний священик Гутковський звернувся до парафіян з проханням захистити храм. Коли «уніати послали знімати хрест з церкви, сторож ударив у дзвін на сполох». Місцеві селяни «озброївшись хто чим міг», прибігли й відстояли хрест, а «столяр зліз з даху» й утік. Тоді уніати звернулися до австрійської влади. В результаті частина селян та священик були заарештовані. Священик «провів в ув'язненні 8 місяців». Коли російські козаки вступили у це село, вони дізналися про цю історію і влаштували священику «велике вшанування від щирого козачого серця». «Щасливий народ слов'янський, який має невичерпні сили для боротьби з ворогами православ'я»¹.

Православний клір спільно з органами влади докладав великих зусиль до посилення позицій православної церкви в Галичині. З моменту російської окупації регіону багато робилося для навернення греко-католиків до православної віри (Лозинська, І. 2014, с. 268). Керівництво переведенням вірян Української греко-католицької церкви у лоно РПЦ Найсвятійший Синод доручив Волинському архієпископу Євлогію (Георгієвському) — активному прибічнику русифікації й насадження православ'я у Галичині. За поданням обер-прокурора Найсв. Синоду В. К. Саблера від 28 серпня 1914 р. і зі схвалення Миколи II архієпископ Євлогія отримав призначення у Галичину (Мазур, О. & Баран, І. 2010, с. 61). Під проводом архієпископа Волинського Євлогія в Галичину було направлено сотні православних священиків з Росії. Їх призначали на місце греко-католицьких, які були вивезені або, боячись переслідування, виїхали вслід за австрійською армією, що відступала (Лозинська, І. 2014, с. 268).

З початку окупації Львова галицькі москвофіли розпочали активно співпрацювати з російською окупаційною адміністрацією. Група В. Дудикевича запропонувала росіянам комплекс радикальних заходів щодо боротьби з українством та відповідною течією в греко-католицькій церкві. 1 вересня 1914 р. В. Дудикевич підготував пропозиції щодо бажаного устрою Галичини. За цим планом з регіону мали бути вигнані всі священики-єзуїти та василіани. Найбільш жорстоко він пропонував вчинити з митрополитом А. Шептицьким як лідером і натхненником українського руху. Російська влада мала невпинно пропагувати ідею приєднання уніатів до православ'я, не нада-

¹ Иконникова Н. Н. Почаевский листок. 21 декабря 1914 г. № 41–42. С. 6.

вати російського громадянства євреям, а політику поляків зорієнтувати у «прусському напрямі» (Лозинська, І. 2014, с. 269). 25 січня 1915 р. генерал-губернатор Галичини Г. Бобринський видав циркуляр «По церковно-релігійному питанню». Повітова російська адміністрація сприйняла його як вимогу всім греко-католицьким священникам прийняти православ'я або ж залишити парафії. В результаті розпочалися тиск і репресії проти греко-католицьких священників (Берест, І. Р. 2007, с. 55).

Аби зміцнити вплив РПЦ у Галичині було опубліковано низку матеріалів, у яких декларувалося збереження інших конфесій у цьому регіоні. В одній зі статей йшлося, про те, що найвища адміністративна влада в Галичині у релігійному питанні мала стояти на принципах віротерпимості до представників усіх конфесій, «не допускаючи насильницького навернення до православ'я», але й не допускати повернення тих католицьких та греко-католицьких священників, які втекли, на їх попередні місця «як недостойних архіреїв, які покинули свою паству в складний час», а також не допускати нових священників у населені пункти без особливого дозволу генерал-губернатора, направляти в села православних священників лише в тому випадку, якщо три чверті жителів забажають мати саме православного священника. Православні священники в уніатських селах мали здійснювати богослужіння з православними зі збереженням обрядів місцевих уніатів і лише «Вірую» мали читати згідно з православним обрядом. Коли у селі був греко-католицький священник, але три чверті жителів бажали православного, то храм «залишається за уніатом», а православні отримують нове приміщення. Всі уніати, які виявили бажання перейти до православ'я, мали бути «прийняті з розпростертими обіймами, але насильницьке навернення недопустиме»¹.

Для більшої аргументації було опубліковано «лист» офіцера російської армії до батьків, у якому він, характеризуючи галичан, стверджував, що всі вони неосвічені, а їх будинки подібні на собачі буди. «Пани всі жиди. Ми, тобто наші війська, здійснюють фурор». З бесіди з місцевим священником він зробив висновок, що той греко-католик, а всіх «російських австріяки забрали й заарештували». Як один з рецептів урегулювання ситуації офіцер пропонував прочитати лекції про «місіонерську роль російського христололюбивого воїнства». Адже, коли на полі служили молебні, завжди збиралося місцеве населення й «переставало нас боятися»².

Наприкінці листопада 1914 р. мешканців Галичини вітали зі звільненням від «австрійської неволі», й захоплено проголошували, що вони «дочекалися того радісного дня, коли всі російські племена об'єдналися під однією державою, як колись у часи Св. Рівноапостольного князя Володимира і Мудро-

¹ Религиозный вопрос в Галиции // Почаевский листок. 17 октября 1914 г. № 30. С. 30.

² Русские войны — проповедники православной веры в Галиции (Письмо с войны офицера к родителям) // Почаевский листок. 29 октября 1914 г. № 31–32. С. 6.

го Ярослава». І далі переконували, що поневолювачі намагалися не лише за допомогою політичного безправ'я утримувати «тебе у своїй владі», вони «придумали інший засіб, сильніший». Століттями вони кували «інші кайдани на твою російську православну душу», вони хитрістю, «по-сзуїтськи, хотіли відвести її від Христа й примусити поклонитися папі». Вони поклали на твої душі тонкі, що глибоко в'їлися пута римської унії». І тепер ми «закликаємо вас, брати і сестри Галичани», позбутися цього обману, за допомогою якого наші й ваші вороги планували «зтягти вас до костелу». Наприкінці стверджувалося, що російська армія розірвала «вікові пута вашої неволі», закликалося, щоб галичани розірвали «ту мерзенну брехню ту унію», які в імперії вже відкинули 50 років тому¹.

Автори статей у чорносотенних виданнях також звертали увагу на ту обставину, що галицьке селянство та інтелігенція були набожними, тож російське духовенство мало скористатися цим для русифікації регіону. Окрема увага зверталася на високий рівень освіченості галицького духовенства, його відносну самостійність у вирішенні парафіяльних справ і невтручання в них архіреїв. Наприкінці констатовалося, що «Галицька церква все знає про православну старовину, якої нав'язана їй унія торкнулася лиш поверхово, не проникнувши ще в кістку і плоть». Тому місіонери мали це врахувати².

В іншій статті увага зосереджувалася на тому, що в Галичині боротьба за православ'я велася 300 років, і не лише «релігійна боротьба, а й національна, оскільки унія» роз'єднала населення Галичини з «братнім російським народом в Росії», мовляв, унія була спеціальним актом польської внутрішньої політики й державної політики Австрії, до складу якої Галичина «несправедливо потрапила під час поділу Польщі»³. Адже в Галичині відбувалося «цькування всіх, хто тільки думає й відчуває себе росіянином». А напередодні «звільнення Галичини від цього гніту» місцеві жителі «закопували в землю все дороге їм — російські книги й навіть ікони, щоб не бути розстріляним за російські симпатії». Лише після вступу російської армії для цього регіону настали інші часи, адже «світ православ'я принесе тобі, вистражданий Галицький народе, Російський Білий Цар». І далі йшлося про відсутність кордонів між Галичиною й Росією, а «велика Росія з любов'ю мільйонів сердець православних простягає свої руки для братніх обіймів»⁴.

¹ Архимандрит Виталий. До братьев и сестёр наших Галичан // Почаевский листок. 30 ноября 1914 г. № 37–38. С. 2–4.

² Православно-русская обрядность в Галиции // Почаевский листок. 29 октября 1914 г. № 31–32. С. 6–8.

³ Иконникова Н. Н. Борцы за православие в Галиции // Почаевский листок. 24 декабря 1914 г. № 43–44. С. 5–7.

⁴ Иконникова Н. Н. Борцы за православие в Галиции // Почаевский листок. 24 декабря 1914 г. № 43–44. С. 7.

В іншій публікації стверджувалося, що архієпископ Євлогій інформував, нібито галицькі селяни просили його прислати священників у села у зв'язку з тим, що органи австрійської влади заарештували з початком війни всіх священників-москвофілів. «Унія, яка гніздилася майже 200 років серед загальної маси населення, не проникла в його душі й залишилася поверховою. Галичани-уніати дуже швидко відмовляються від зовнішніх відмінностей уніатства». А «Єзуїт Шептицький — уніатський митрополит, намагався було ввести новий термін “правовірний” замість “православний”, але брати-галичани обурювалися з цього, а до Риму на пристали!». Увага акцентувалася й на тому, що «мазепинець пан Грушевський придумав особливу фонетичну азбуку, яку ввів. Насправді ж це викривлена малоросійська мова». Євлогій стояв на позиції, що у Галичині потрібно ввести загальноросійське законодавство з метою можливостей для зростання кількості православних громад, адже, згідно з його твердженням у деяких селах переходило у православ'я 75% мешканців, але уніатського храму вони так і не отримували у власність нової громади¹.

Таким чином, чорносотенна преса стверджувала, що православні здобули значні впливи у Галичині, а велика частина греко-католиків переходила у православ'я. Жорсткої критики зазнали А. Шептицький, якого росіяни вважали одним зі своїх найзапекліших ворогів, та відомий український історик М. Грушевський, а його «фонетичну азбуку» називали «викривленою» російською мовою. Тобто за допомогою подібних статей чорносотенці намагалися переконати, що української мови взагалі не існувало, а ті, хто розробляв її правописи, просто «викривлювали російську мову».

Враховуючи складну економічну ситуацію в регіонах, окупованих російською армією, чорносотенці розгорнули кампанію з надання допомоги галичанам, вважаючи, що це створить передумови для зміцнення позицій православної церкви, а також продемонструє світу, що населення імперії під проводом РПЦ дбає про їх добробут.

У пресових органах чорносотенців з цього питання було вміщено багато статей. В одній із них лунало звернення простягнути «руку допомоги помираючим від голоду Вашим братам Галичанам». Далі описувалося злиденне життя селян в Австро-Угорщині, їх малоземелля, стверджувалося, що за «любов до Росії й православної віри» їх переслідували, а їхні землі «майже всі захопили жиди». Без жодних докорів сумління писалося і таке: мовляв, напередодні війни чоловіків призвали в армію, а «священників і вірних Росії селян перевішали й розстріляли». Відступаючи, австрійські війська знищували посіви, палили галицькі міста і села, а мирних мешканців розстрілювали чи забирали в полон. Також відзначалося, що ті, хто повернувся, не мали «ні хат своїх, ні одежі, ні хліба». Вони «обірвані й почорнілі

¹ Православие в Галичине // Почаевский листок. 1914. 21 декабря. № 41–42. С. 4–5.

від голоду цілими натовпами» бігли за російськими подорожніми й солдатами, «випрошуючи шматочок хліба». У зв'язку з цим жителів Волині закликали допомогти галицьким селянам. Всі пожертви пропонувалося доставляти парафіяльному священику чи до Почаєва, а звідти їх мали безкоштовно доправити в Галичину¹.

Настоятель Почаївської лаври архіандрит Віталій, який був, до речі, одним із лідерів волинських чорносотенців, відвідавши територію, підконтрольну російським військам, звертав увагу на те, що населення регіону жило у страшних злиднях і «доїдає останні запаси врожаю». І далі наголошував, що й до війни гуцули жили у злиднях через безземелля, але вони мали можливість працювати на лісопильнях, нафтових заводах тощо, незважаючи на «мізерні заробітки», могли «виживати», але у зв'язку з війною підприємства зупинилися. Більшу частину зібраного врожаю, якого місцевому населенню й так не вистачало на прожиття, було «з'їдено військами». І наприкінці стверджував, що місцеві вже не думали про заробітки, а «Вони готові віддати всю свою працю, щоб отримати хоча б небагато їжі». Допомога їм надзвичайно потрібна, й цю допомогу «повинна надати Росія, якщо вона не бажає, щоб Прикарпаття до весни перетворилося у величезну могилу»². В іншій статті, присвяченій наданню допомоги галичанам, ішлося: «Прочитайте й прийміть до серця це звернення Галицького, цей крик кричущих злиднів, бідного, розореного, понівеченого народу». Волинським священикам було дозволено в один із недільних днів провести збір пожертв на користь «потерпілої від війни Галичини». Архієпископ Євлогій дозволяв приймати пожертви хлібом, одягом та речами. Від себе «він пожертвував 100 руб». Усі пожертви потрібно було направляти наміснику Почаївської лаври Архіандриту Віталію³. Окремо відзначалося, що саме швидкий наступ російських військ урятував від розорення Волинь і Поділля, що на самому початку мобілізації на території всієї «Червоної Русі» відбулися арешти тисяч і страти сотень священиків». Вороги російського народу бажали, скориставшись воєнним становищем, за допомогою «грубої сили викоринити ту російську свідомість», з якою вони безсилі були боротися культурним шляхом. Було встановлено, що в частині Галичини, яку зайняли російські війська, заарештували 10 тис. «російських людей, а страчено понад 1 тис.» З галицьких в'язниць звільнили близько 2 тис., а інших вивезли вглиб Австрії й Угорщини. Їх майно було «розкрадено озлобленими австрійськими солдатами й жандармами, мадярами й німцями». Ми «ще не володіємо достовірними даними

¹ Жертуйте одёжей, хлебом, кто чем может. Спасайте освобождённых нашим войском галичан от голодной смерти! Воляинскому народу. Воляиняне! // Почаевский листок. 16 октября 1914 г. № 35–36. С. 3–5.

² Архимандрит Виталий В Карпатских горах // Почаевский листок. 21 декабря 1914 г. № 41–42. С. 5–6.

³ Дорогие люди земли Воляинской // Почаевский листок. 7 декабря 1914 г. № 39–40. С. 1.

про ситуацію у Лемківщині й Угорській Русі», але звідки доходили зловісні чутки, що австрійці, які відступали, «вирізали цілі села і що вцілілі жителі ховаються по горах і лісах». Ми не можемо їх залишити без «своєї сердечної участі й без допомоги в хлібі, одежі й паливі»¹.

Для допомоги населенню без різниці в національності генерал-губернатор Галичини створив благодійний Комітет, а також повітові Комітети, які надавали посильну допомогу. Згідно з твердженнями чорносотенців, цю допомогу місцеві називали «Царською ласкою»². Щодо величини допомоги, то інформація про це періодично оприлюднювалася. Так, з 10 по 20 травня 1915 р. у Почаєво-Лаврський комітет з надання допомоги галичанам, розореним війною, надійшло 9 383 руб. 33 коп.³, але ці кошти вже пішли на допомогу тим мешканцям Галичини, які евакуювалися разом з російською армією під час літнього наступу австро-угорських військ.

Враховуючи, що органи влади не завжди надавали допомогу тим галичанам, які відступили з російською армією (а серед них було багато москвофілів), чорносотенці вважали, що біженці-галичани вже своїм фактом «виселення в Росію слідом за російською армією засвідчили», що вони не бажали залишатися «ненависними «австрійцями», що всією душею й тілом перейшли на російський бік з того моменту, коли Червона Русь оголосила про возз'єднання з Русю Державною». Тому дивитися на галичан як на підданих Австрії вважали безглуздим сліпим формалізмом й робити різницю між ними та підданими імперії — яскраво вираженою безвідповідальністю⁴.

Отже, відповідно до тверджень чорносотенної преси, допомогу продуктами, яка надавалася галичанам, останні називали «царською ласкою». У цих публікаціях ідеться про організацію та збір коштів для галичан, які постраждали внаслідок воєнних дій, насамперед російської армії. Однак немає жодного слова, чому припинили діяльність підприємства у регіоні, яких руйнувань зазнала Галичина через військові дії, скільки осіб було заарештовувала російська влада і які втрати були серед мирного населення. В усьому цьому звинувачували австро-угорську армію, а ту допомогу, яку надавали, показували як порятунок регіону й велику свою благодійність.

Таким чином, у 1914 — першій половині 1915 рр. на території Галичини, яку окупувала російська армія, чорносотенці в контексті тогочасної урядової політики провели комплекс заходів, спрямованих на послаблення позицій греко-католицької церкви, дискредитацію в очах суспільства своїх опонентів. Вони звинувачували австро-угорську владу в масових репресіях проти русофілів, насамперед православних священників. Водночас тих

¹ Помогите родной Галичине! // Почаевский листок. 7 декабря 1914 г. № 39–40. С. 1.

² Помогите родной Галичине! // Почаевский листок. 7 декабря 1914 г. № 39–40. С. 2.

³ На помощь галичанам! // Почаевский листок. 5 июня 1915 г. № 22. С. 18.

⁴ Грех слепого формализма по отношению к беженцам-галичанам // Волинские епархиальные ведомости. 13 августа 1915 г. № 33. С. 512–513.

українців-галичан, які були противниками російської влади, вони називали «мазепинцями» й звинувачували в організації репресій проти прибічників російської влади. На сторінках своїх органів окрему увагу чорносотенці приділяли наданню допомоги постраждалим від війни галичанам, але це мало яскраво виражену пропагандистську мету — показати їх «благородство» й посилити негативний образ австро-угорської влади.

Берест, І. Р. 2007. Репресивні акції щодо населення Східної Галичини в роки Першої світової війни. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. № 584: Держава та армія. С. 52–57.

Іванов, А. А. 2018. Граф Владимир Бобринский и второй Мраморош-Сигетский процесс: по материалам российской прессы. *Русин*. № 54. С. 145–168.

Лозинська, І. 2014. Церковна політика російської окупаційної влади в Галичині в роки Першої світової війни. *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. Вип. XVII–XVIII. С. 266–274.

Мазур, О. & Баран, І. 2010. Українська греко-католицька церква на початку Першої світової війни. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. № 670: Держава та армія. С. 57–64.

Обершт, О. М. 2016. «Українське питання» в ідеях російських націоналістів на початку ХХ ст. *Гілея : науковий вісник*. Вип. 106. С. 46–52.

Патер, І. Г. 2013. Українські землі в планах Центральних держав і Антанти напередодні Першої світової війни. *Новітня доба*. Вип. 1. С. 19–41.

Berest, I. R. 2007. Represivni akcii shodo naseleennya Shidnoyi Galichini v roki Pershoyi svitovoyi vjni [Repressive Measures against the Inhabitants of the Eastern Halychyna during the World War I]. *Visnik Nacionalnogo universitetu «Lvivska politehnika»*. № 584: Derzhava ta armiya. S. 52–57. [in Ukrainian]

Ivanov, A. A. 2018. Graf Vladimir Bobrinskiy i vtoroy Mramarosh-Sigetkiy protsess: po materialam rossiyskoy pressyi [Count Vladimir Bobrinskiy and the Second Marmarosh-Siget Process According to the Materials of Russian Press]. *Rusin*. № 54. S. 145–168. [in Russian]

Lozynska, I. 2014. Tserkovna polityka rosiiskoi okupatsiinoi vlady v Halychyni v roky Pershoi svitovoi viiny [Church Policy of the Russian Occupational Regime in Halychyna during the World War I]. *Drohobytzkyi kraieznavchyi zbirnyk*. Vyp. XVII–XVIII. S. 266–274. [in Ukrainian]

Mazur, O. & Baran, I. 2010. Ukrayinska greko-katolicka cerkva na pochatku Pershoyi svitovoyi vjni [Ukrainian Greek Catholic Church at the Beginning of the World War I]. *Visnik Nacionalnogo universitetu «Lvivska politehnika»*. № 670: Derzhava ta armiya. S. 57–64. [in Ukrainian]

Obersht, O. M. 2016. «Ukrainske pytannia» v ideiakh rosiiskykh natsionalistiv na pochatku XX st. [«Ukrainian Question» in the Ideas of the Russian Nationalists in Early 20th Cent.] *Hileia : naukovyi visnyk*. Vyp. 106. S. 46–52. [in Ukrainian]

Pater, I. H. 2013. Ukrainski zemli v planakh Tsentralnykh derzhav i Antanty naperedodni Pershoi svitovoi viiny [Ukrainian Lands in the Plans of Central States and Entente on the Eve of the World War I]. *Novitnia doba*. Vyp. 1. S. 19–41. [in Ukrainian]